

Introducere

De multe ori, gândirea comună este încărcată de erori și prejudecăți. Acest volum este menit a îmbunătăți abilitățile naturale de gândire și argumentare ale cititorilor. Obiectivul său este în mod primordial unul de natură practică, nu teoretică: acela de a oferi instrumentele necesare pentru formularea unor argumente mai bune și pentru o analiză aprofundată a temeiurilor aduse de alți oameni în sprijinul tezelor pe care le susțin.

Vom începe cu o scurtă prezentare a unor definiții ale conceptului de *gândire critică*, menită a circumscrie obiectul acestei cărți. Pentru început, trebuie spus că, în sensul de aici, termenul „critică” nu provine de la verbul „a critica”, adică „a dezvălui greșelile, lipsurile și defectele unei anumite teze, teorii etc.”, ci privește acele caracteristici necesare unei gândiri corecte și întemeiate.

Primul moment semnificativ în istoria gândirii critice îl reprezintă dialogurile lui Platon. Acum două milenii și jumătate, personajul platonician Socrate examina opiniile oamenilor de rând și ale filosofilor privind concepte fundamentale, cum ar fi dreptatea, prietenia sau adevărul. Printr-o serie de întrebări adresate partenerilor săi de dialog, Socrate le arăta acestora că opiniile lor întâmpină o serie de dificultăți, fiind insuficient elaborate sau chiar contradictorii. Dialogurile socratice demonstrează că un număr de teze care par neproblematică la nivelul simțului comun nu pot fi de fapt întemeiate în mod adecvat și nu rezistă în fața unei examinări atente.

Deși importanța gândirii critice a fost observată din cele mai vechi timpuri, primii pași către elaborarea unei discipline autonome cu acest obiect s-au realizat abia la începutul secolului al XX-lea. Unul dintre inițiatorii ideii moderne de gândire critică este John Dewey. El nu utilizează acest termen, ci unul înrudit, acela de „gândire reflexivă”, pe care o definește prin referire la „un număr de caracteristici prin care se distinge utilizarea superioară a facultății raționale a oamenilor de funcționarea ei minimală și rutinieră” (Dewey, 1909, apud (Stoianovici, 2005, p. 123)). Mai specific, gândirea reflexivă este definită drept „considerarea activă, atentă și perseverentă a opiniilor sau presupuselor forme de cunoaștere, în lumina temeiurilor ce o susțin și a concluziilor pe care doresc să le întemeieze”. Analizând definiția, câteva elemente ies în evidență. În primul rând, gândirea reflexivă este considerată un proces „activ”, opus unei acceptări pasive ale concluziilor pe care ceilalți încearcă să le impună. Totodată, gândirea critică privește în primul rând operația de argumentare, temeiurile susținerilor noastre și concluziile care pot fi trase pe baza premiselor acceptate. Argumentarea nu este unica operație examinată de lucrările de gândire critică, dar este, fără îndoială, cea mai importantă dintre acestea. Este de remarcat, totodată, faptul că Dewey utilizează sintagma de *gândire reflexivă*, ceea ce conduce la ideea că gândirea critică presupune o întoarcere a minții asupra sa, o conștientizare a operațiilor intelectului.

Un alt autor, Edward Glaser, consideră că gândirea critică presupune trei elemente: „i) o atitudine de a fi dispus să iei în considerare într-un mod atent problemele și temele care ajung în sfera ta de interes; ii) cunoașterea metodelor de cercetare și raționare logică; iii) o anumită capacitate de a pune în aplicare aceste metode” (Glaser 1941, apud (Hitchcock, 2017, p. 479)). Această definiție scoate în evidență două elemente ale gândirii critice: cel teoretic, constând în cunoașterea metodelor de

raționare și cercetare, și cel aplicativ, referitor la capacitatea de a utiliza aceste metode în situații specifice.

Alți doi autori, Michael Scriven & Richard Paul, definesc gândirea critică astfel: „Gândirea critică este procesul disciplinat prin intelect de a conceptualiza, aplica, analiza, sintetiza și evalua în mod activ și abil informațiile culese din, ori generate prin observație, experiență, reflecție, raționare sau comunicare, ca un ghid pentru opinie și acțiune” (Scriven & Paul, 1987). Această definiție face referire la un număr de abilități cognitive puse la lucru în domeniul gândirii critice. Psihologul Benjamin Bloom (1913-1999) a realizat o clasificare a acestor abilități,¹ clasificare care oferă o altă manieră de a delimita obiectul gândirii critice. Bloom distinge între șase niveluri ale domeniului cognitiv, fiecare dintre ele caracterizate de o serie de verbe (Bloom, 1956).

Primul nivel este cel al reținerii informației, care antrenează în special memoria. Putem include aici abilități cognitive cum ar fi cunoașterea unor fapte, date, informații, înțelesului unor concepte etc. iar unele dintre verbele relevante sunt „a defini”, „a enumera”, „a descrie”. Al doilea nivel este cel al înțelegerii. Identificarea ideilor principale, compararea, rezumarea sau explicarea unor fapte reprezintă abilitățile de la acest nivel, al cărui verbe relevante sunt, printre altele, „a explica”, „a rezuma”, „a ordona”, „a grupa”. Al treilea nivel este cel al aplicării cunoștințelor la noi probleme și situații, iar unele dintre verbele care caracterizează această abilitate de gândire sunt „a aplica”, „a demonstra”, „a ilustra”. Al patrulea nivel este cel al analizei faptelor și informațiilor, care este caracterizat de verbe cum ar fi „a analiza”, „a examina”, „a critica”. Al cincilea nivel, cel al sintezei, se referă la operații precum punerea laolaltă

¹ Clasificarea lui Bloom este cunoscută în special din domeniul pedagogiei, tipurile de abilități cognitive identificate de Bloom având drept corespondent obiective de învățare.

a informațiilor anterior asimilate și propunerea unor soluții alternative, fiind caracterizat de verbe precum „a organiza”, „a compune”, „a formula”. În fine, ultimul nivel, cel al evaluării, implică emiterea unor judecăți privind validitatea unor idei, argumente sau teorii și este caracterizat de verbe cum ar fi „a evalua” și „a judeca”.

Bloom reprezintă cele șase niveluri ale domeniului cognitiv sub forma unei piramide, ceea ce conduce la unei ierarhizări între acestea. Gândirea critică antrenează în special abilitățile plasate mai complexe, plasate la cele trei niveluri superioare ale piramidei: analiza, sinteza și evaluarea.² Astfel, conceptul de gândire critică nu vizează decât în mod secundar memorarea unor informații, ci se concentrează mai curând pe analiză și evaluare.

O altă definiție la care mă voi referi este cea a lui Robert Ennis: „gândirea critică este gândirea rațională, reflexivă care este concentrată pe a decide ce să credem sau ce să facem”. Este de remarcat aici că gândirea critică nu are doar o latură teoretică (a decide ce să credem), ci și una practică (a decide ce să facem). Cele două aspecte sunt legate, câtă vreme o opinie falsă are, de cele mai multe ori, consecințe negative și pe planul acțiunii. De pildă, o opinie falsă privind oportunitățile oferite de un cartier poate determina o decizie greșită de a cumpăra un apartament în respectivul cartier. Însă, de cele mai multe ori, alegerile noastre practice depind de enunțuri privind desfășurarea viitoare a lucrurilor, iar acestea nu pot fi stabilite cu certitudine ca adevărate sau false. Deciziile practice în această situație de incertitudine reprezintă o problemă de interes, la care mă voi referi pe parcursul cărții.

Putem sintetiza definițiile de mai sus, caracterizând gândirea critică drept gândire reflexivă și rațională, concentrată

² În literatura de specialitate, există o serie de discuții privind sensul exact în care trebuie înțeleasă ierarhizarea celor șase niveluri.

asupra evaluării temeiurilor pe care le avem pentru a susține ceva sau pentru a acționa într-un fel.

O persoană înzestrată în privința gândirii critice este caracterizată de o serie de abilități și dispoziții (Facione, 2015).³ Abilitățile principale care definesc gândirea critică sunt: interpretarea, analiza, inferarea, evaluarea, explicația, autoreglarea. Interpretarea este capacitatea de a surprinde semnificația unor experiențe, situații, informații (Facione 2015, 5) și cuprinde sub-abilități cum ar fi aceea de a clasifica, de a decodifica înțelesul, de a clarifica înțelesul. Analiza presupune identificarea relațiilor inferențiale dintre enunțuri și cuprinde sub-abilități precum identificarea argumentelor, analiza acestora și identificarea presupuzițiilor. A infera implică a identifica elementele necesare pentru extragerea unei concluzii rezonabile, a deduce ce rezultă dintr-un set de enunțuri. Abilitatea de a infera cuprinde sub-abilități precum a construi ipoteze și a extrage concluzii (Facione 2015, 6). A evalua înseamnă a estima gradul de credibilitate al enunțurilor și al relațiilor inferențiale dintre acestea și cuprinde sub-abilități cum ar fi evaluarea credibilității unei surse de informații, estimarea gradului în care un set de temeuri susține o concluzie (Facione 2015, 6). Abilitatea de a explica vizează prezentarea într-un mod convingător și coerent a rezultatelor unui proces de gândire și are drept sub-abilități descrierea metodelor și rezultatelor, propunerea unor explicații cauzale și conceptuale ale unor evenimente, precum și prezentarea unor argumente adecvate în contextul în care urmărim să înțelegem un fapt (Facione, 2015, p. 6). În fine, autoreglarea se referă la monitorizarea propriilor activități cognitive și are drept sub-abilități auto-examinarea și auto-corectarea (Facione, 2015, p. 7).

³ (Facione, 2015), articolul care stă la baza paragrafului ce urmează, prezintă rezultatul unui studiu, la care au participat un mare număr de cercetători din diferite specializări relevante pentru gândirea critică. Studiul a avut drept obiectiv caracterizarea gândirii critice printr-un set minimal de abilități și dispoziții,